

SZABÓ Szilárd
Az Evidenzbüro és az Osztrák-Magyar Monarchia
közös külügyminisztériumának kapcsolata

DOI: 10.31628/RTH.XXVI.2016.51-52N.198-204P

Az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadügyminisztere 1910. V. 6-án kelt 2176. számú jegyzékében arra kérte a közös külügyminisztert, hogy alakítsanak ki valamilyen együttműködést az Evidenzbureau, és az Osztrák-Magyar Monarchia azon diplomáciai külképviseletei között, ahol nincsenek katonai attasék, illetve a hírszerző szolgálat és az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátusai között. A közös hadügyminiszter leginkább arra szeretne volna a konzulátusokat igénybe venni, hogy lehetőség szerint tekintsenek át minden katonai jellegű cikket és híradást, ami az adott ország sajtójában megjelenik. 1910. VI. 9-én kelt válaszcikkében Alois Lexa Freiherr von AEHRENTHAL kifejtette együttműködési hajlandóságát, utalva arra, hogy ilyen együttműködés a gyakorlatban már létezik, mégpedig nem csak a balkáni államok, hanem Olasz- és Oroszország vonatkozásában is. Utóbbi kapcsán a varsói és a kijevei konzulátusok hasznos információszerző tevékenységét hozta fel példának. Hangsúlyozta, hogy ezeket a jelentéseket nem csak a közös hadügyminiszter, hanem a Evidenzbüro főnöke is megkapta. Javasolta, hogy a két minisztérium képviselői tartsanak megbeszélést az együttműködés részleteiről. Alois Lexa Freiherr von AEHRENTHAL a megbeszélés kiindulópontjaként leszögezte: egyetért azzal, hogy a konzulátusok alkalmazottai nézzenek át minden katonai tartalmú tudósítást, de ezt csak azzal a feltétellel engedte volna meg nekik, ha ez nem megy a saját, elsődleges munkájuk rovására.¹

A megbeszélésre 1910. VI. 28-án került sor Karl Freiherr von MACCHIO közös külügyminisztériumi osztályfőnök elnöklete alatt. A tanácskozáson a közös hadügyminisztérium részéről Blasius SCHEMUA altábornagy, közös hadügyminisztériumi osztályfőnök, Eugen KLOSE őrnagy, valamint Gottlieb WEJMEJKA, Max RONGE és Karl SCHELLER századosok, a közös külügyminisztérium részéről pedig Rudolf POGATSCHER és Max Freiherr von BIEGELEBEN követ és meghatalmazott miniszter valamint Max Freiherr von SONNLEITHNER, Richard OPPENHEIMER és Alfred RAPPAPORT főkonzulok vettek részt.² Viszonylag hamar elfogadták Max RONGE azon javaslatát, hogy az adott ország sajtóját először a diplomáciai képviselet katonai attaséja tekintse át és a konzulátusok csak azokkal a lapokkal foglalkozzanak, amelyeket az attasé nem tudott áttekinteni. Erről vezessen egy listát és küldje el a konzulátusok számára. Max Freiherr von SONNLEITHNER egyből megjegyezte, hogy az ilyen lapok beszerzésének költségeit a hadügyminisztériumnak kellene viselnie. Ezt is elfogadták.

Sokkal komolyabb problémát okozott az a felvetés, hogy a konzulátusoknak közvetlenül kellett volna kapcsolatot tartaniuk az Evidenzbüro ottani ügynökeivel. Mivel az ügynökökkel való közvetlen kapcsolattartás a lebukás veszélye miatt még a katonai attasék számára sem volt megengedett, ezért a közös külügyminisztérium képviselői azt szerették volna elérni, ha ezt a szabályt a konzulátusok tisztviselői esetében is alkalmazzák. Közvetlen kapcsolattartás esetén ugyanis könnyen agent provocateur karmai közé kerülhetett volna egy a hírszerzés berkeiben kevésbé járatos konzuli tisztviselő. Ezt pedig a közös külügyminisztérium nem engedhette meg magának, hiszen azzal az Osztrák-Magyar Monarchia és a fogadó állam közötti diplomáciai kapcsolatokat veszélyeztethette. Ezt a problémát Max RONGE úgy vélte áthidalhatónak, hogy az Evidenzbüro ügynökei kapnának egy címet, amit közölnének a konzulátusokkal. A továbbiakban ezen a címen keresztül zajlana a kommunikáció az ügynökök és a konzulátusok között. Ezzel a megoldással elkerülhető lenne az ügynökök és a konzulátusok közötti közvetlen kapcsolatfelvétel.

Ezt a javaslatot a közös külügyminisztérium képviselői elutasították, hiszen a konzulátusok ezzel a módszerrel is közvetlenül kapcsolatba lettek volna hozhatók az ügynökökkel. Végül Plasius SCHEMUA altábornagy javaslatát fogadták el, aki azt indítványozta, hogy azon konzulátusi alkalmazottak, akik titkosszolgálati feladatra önként jelentkeznek, maguk adjanak meg egy akár valós, akár fedett címet, azt küldjék el Bécsbe és azt majd az Evidenzbüro továbbítja az ügynököknek. Megegyezés született abban is, hogy a nagyobb városokban lévő konzulátusokat közvetítőként fogják használni az Evidenzbüro és az ügynökei között. Ellentételezéseképpen az ilyen küldeményeket az Evidenzbüro közvetlenül a közös külügyminisztérium V. referatúrájának — vagyis az úgynevezett Informationsbüronak — továbbítja. Max Freiherr von SONNLEITHNER szerint a következő konzulátusokat lehet erre a feladatra felhasználni: Szentpétervár, Moszkva, Varsó, Odessza, Velence, Milánó, Genova, Belgrád, Szófia, Konstantinápoly, Bukarest, Galac, Alexandria, Kairó, Párizs és Marseille. Egyezség született arra vonatkozóan is, hogy a közös külügyminisztériumhoz érkező katonai tartalmú küldeményeket továbbítják a közös hadügyminisztériumhoz és az Evidenzbürohoz is.³ Hiába egyezett bele azonban a közös hadügyminisztérium a konzulátusok számára szükséges lapok beszerzésébe, már 1910. VIII. 1-én tudatták a közös külügyminisztériummal, hogy mégsem képesek a lapok megvásárlásához szükséges költségeket előteremteni. A közös hadügyminisztérium csak 1912-ben vállalta, hogy fedezi a konzulátusok számára szükséges, tisztán katonai természetű lapok beszerzésének költségeit.⁴

A megbeszélés elhatározott intézkedések végrehatása tekintetében azonban gyakorlatilag semmi sem történt. Az, hogy ilyen fontos ügyben ilyen hosszú ideig nem történt előrelépés nem volt kivételes jelenség az Osztrák-Magyar Monarchiában. Gróf SZAPÁRY Frigyes közös külügyminisztériumi osztályfőnök elnöklete alatt 1912. X. 12-én tartott újabb megbeszélésen a közös hadügyminisztérium képviselői fel is panaszták a több mint két éve tartó tétlenkedést. Kifogásolták, hogy a közös külügyminisztérium még mindig nem adott ki általános, minden konzulátusra egyaránt érvényes utasítást a katonai hírszerző tevékenység végzéséhez szükséges segítségnyújtásról. A közös külügyminisztérium ezt a lebukás veszélyével indokolta.⁵

Sokkal valószínűbb azonban, hogy a külügyi apparátus berkeiben nagy volt az ellenállás a konzulátusok hírszerzésbe való bevonása miatt. Ezt fejezte ki MÉREY Kajetánnak, az Osztrák-Magyar Monarchia római követének a közös külügyminiszterhez 1913. II. 10-én kelt levele. E levélben aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia katonai szervezetei bevonják a hírszerzésbe a konzulátusokat. Utalt arra, hogy a korábbi közös külügyminiszterek — Gustav Graf KÁLNOKY, Agenor Graf GOLUCHOWSKI és Alois Lexa Freiherr von AEHRENTHAL — komoly indokkal hátrították el az ilyen jellegű megkereséseket. Nekik az volt a véleményük, hogy a közös hadügyminisztériumnak a saját megbízottai révén kell, hogy gondoskodjanak a hírszerzésről, abba az Osztrák-Magyar Monarchia diplomáciai képviselőit és konzulátusait nem szabad bevonniuk. Ha ugyanis valamely előbbi szervezethez tartozó személy lebukik, az nem csak tartósan kompromittálja a külügyi szervezetet, hanem akár hosszú távon is előidézhetheti a fogadó állam és az Osztrák-Magyar Monarchia közötti diplomáciai kapcsolat megromlását.⁶

Mindenesetre az 1910-es megbeszélés „városlistáját” kiegészítették a következő városokkal: Antwerpen, Amszterdam, London, Liverpool, Basel, Zürich, Barcelona, Pireusz – Athén, Szmirna, Bejrút és Port-Szaid. A megbeszélésen végre elfogadták a konzulátusok számára kiadandó utasítás tervezetét is. A konzulátusokat utasították a katonai tartalmú hírek követésére, különösen a statisztikai adatok és az adott ország alapvető információiról szóló közlemények figyelemmel kísérésére. A fentiekre vonatkozó jelentéseket a konzulátusok elküldik az illetékes diplomáciai képviselőknek. Kötelezték továbbá a konzulátusokat, hogy vegyék fel a kapcsolatot személylél, aki az Osztrák-Magyar Monarchia érdekében kémkedne. Az illető személynek egy címet kellett megadni a kapcsolatfelvételhez. A konzulátus alkalmazottainak pedig — esetleges kompromittálódásuk megakadályozása céljából — előírták, hogy a cím megadása után az adott személlyel már semmilyen kapcsolatot nem szabad fenntartani.⁷

Az Evidenzbüro és az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátusai kapcsolatának érdekes és meglehetősen furcsa esete volt az 1918 tavaszán az Evidenzbüronek által az Osztrák-Magyar Monarchia svájci katonai attasé útján az Osztrák-Magyar Monarchia berni követséghez, valamint a zürichi, st. galleni, lausanne-i, davosi, genfi, luganói, baseli konzulátusokhoz, illetőleg a zürichi, lausanne-i és st. galleni útlevelellenőrző állomásokhoz, továbbá a zürichi „k. u. k. Zeitungsstelle”-hez intézett kérdőíve, amelyben a következő kérdésekre várták a választ:

- milyen előrelépést mutat az angol és amerikai propaganda?
- NORTHCLIFFE és Robert DONALD a külügy vagy a propaganda-minisztérium szervezetébe tartoznak?⁸
- milyen a hierarchia az antant Legfelsőbb Haditanácsa és az antant haderők vezérkarai és főparancsnokságai között?
- hogyan viszonyul az antant Legfelsőbb Haditanácsa képviselője az antanthatalmak kormányaihoz?
- milyen a royalista és szocialista mozgalom helyzete Franciaországban?
- milyen Franciaország jelenlegi politikai viszonya Angliához, Amerikához és Olaszországhoz?
- meddig tarthat még ki a CLÉMENCEAU kormány? Érvek a kitarítás mellett és ellene.
- igaz-e, hogy Olaszországban 50 000 amerikai katona állomásozik?

Nem meglepő módon az Osztrák-Magyar Monarchia berni követe az 1918. IV. 18-án a közös külügyminiszternek küldött jelentésében szóvá tette az Evidenzbüro eljárását. A követ meglehetősen különösnek tartotta, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia svájci konzulátusait olyan kérdésekkel bombázzák, amelyek megválaszolására semmilyen ismerettel nem rendelkeznek. A követ az Evidenzbüro eljárását teljes joggal naivnak minősítette. Hozzáfűzte, amennyiben ismerné a választ arra a kérdésre, hogy milyen viszony áll fenn Franciaország, Anglia, Amerika valamint Itália között, akkor valószínűleg a világpolitika egyéb rejtélyeit is meg tudnák fejteni. Úgy vélte, a kérdéseket inkább a közös külügyminisztériumhoz kellett volna intézni, ott nagyobb eséllyel tudnának ezekre válaszolni. Hogyan is tudnának az Osztrák-Magyar Monarchia svájci konzulátusai ezekre a világpolitikát érintő kérdésekre válaszolni, amikor többnyire csupán útlevelek ellenőrzésére hivatottak?⁹

Az igazán meglepő a dologban az, hogy ezzel még korántsem ért véget. Az Evidenzbüro ugyanis 1918. V. 18-án az Osztrák-Magyar Monarchia svájci katonai attaséjai útján újabb megkeresést fogatosított, gyakorlatilag az Osztrák-Magyar Monarchia ugyanazon svájci konzulátusaihoz, akikhez már korábban is fordult. Az újabb kérdőívek elküldése már csak azért is meglepő, mert a kérdőívvel kapcsolatos kifogásait

tartalmazó levelét — az Osztrák Magyar Monarchia svájci katonai attaséjának közlése szerint — továbbították az Evidenzbüro számára.¹⁰ Vagyis az Evidenzbüro elvileg tisztában lehetett azzal, hogy hiába fáradoznak a kérdőívvél, a kérdésekre az Osztrák-Magyar Monarchia svájci konzulátusaitól nem fognak tudni érdemi választ kapni. Az Evidenzbüro az újabb kérdőívében mégis a következő kérdésekre várta a választ az Osztrák-Magyar Monarchia svájci konzulátusaitól:

- az angol parlament felsőházának tervezett reformjának okai és indokai,

- vannak-e bizalmas forrásokból származó közelebbi információk az új angol kötelező katonai szolgálatra vonatkozó törvényről (pl. korhatár, mentességek)?

- az újságokból már ismert tényeken kívül vannak-e más jellegű információk az a) Írországra b) Egyiptomra c) Indiára vonatkozó Home Rule kérdésben?

- hogy áll az amerikai fegyvergyártás?¹¹

- hogyan néz ki az amerikai ipar szervezet, vezetése és igazgatása?

Arról nincs fennmaradt levéltári forrás, hogy mi lett a kérdőív sorsa: sikerült-e az Osztrák-Magyar Monarchia — főleg útlevél kiadással és ellenőrzéssel foglalkozó — svájci konzulátusainak az angol hadkötelezettségre vagy az amerikai iparra vonatkozó kérdéseket megválaszolni. Tudtak-é használható információt adni a CLÉMENTEAU kormány kilátásait illetően. Arról sem találtam információt, hogy mit szólt mindehhez a közös külügyminisztérium, tettek-e ez ügyben valamilyen lépést. Talán az esetet követő hónapok súlyos eseményei már nem adtak elég időt az Osztrák-Magyar Monarchia közös ügyek területén tevékenykedő bürokráciájának a válaszadásra.

Jegyzetek:

¹ Abschrift Nr. 1598. 09. 06. 1910. „*Bezugnehmend auf die geschätzte vertrauliche Note vom 6. Mai l. J. Präs. Nr. 2176, habe ich mich, Euer Exzellenz mitzuteilen, daß ich gerne bereit bin, Euer Exzellenz für die als notwendig erachtete Ausgestaltung des militärischen Informationsdienstes die Mitwirkung des mir unterstehenden Ministeriums und zwar sowohl die Kooperation der Zentrale, als auch jene der k. u. k. Missionen, in deren Verbanne nicht ein k. u. k. Militärattaché steht und jene der k. u. k. effektiven Konsularämter zur Verfügung zu stellen. (...) Insoweit für die Förderung des militärischen Informationsdienstes das k. u. k. Ministerium des Aeußern in Betracht kommt, handelt es sich, wie Euer Exzellenz selbst erwähnt haben, eigentlich nur um die Ausgestaltung einer schon geübten Praxis, und zwar nicht nur, was die Balkanstaaten anlangt, sondern auch rücksichtlich Italiens und Rußlands. Was den letztgenannten Staat betrifft, lieferten speziell die k. u. k. Konsularämter Kiew und Warschau eine Reihe interessanter, E. E. zur Kenntnis gebrachter*

Berichte”. („Hivatkozással az ez évi május 6-i Präs. 2176. számú nagybecsű bizalmas levelére, van szerencsém tudatni Nagyméltóságoddal, hogy nagyon szívesen kész vagyok arra, hogy a minisztériumom alá tartozó katonai hírszerző szolgálat szükségesnek vélt továbbfejlesztésében való közreműködéséről, továbbá úgy a katonai hírszerzés központjával mint azon cs. és kir. diplomáciai képviselők tekintetében, ahol a diplomáciai testületben cs. és kir. katonai attasé nem áll rendelkezésre, illetve a működő cs. és kir. konzuli tisztviselők tekintetében való együttműködésről Nagyméltóságod rendelkezésére álljak”.)

HHStA.PA. XL Interna Karton 241 Liasse II/4.

² Protokoll der von Vertretern des k. und k. Reichskriegsministeriums und des k. und k. Ministeriums des Aeußern beschickten gemeinsamen Sitzung 28. Juni 1910. A megbeszélés aznap 15.00-kor kezdődött. A jegyzőkönyvet Egon Freiherr von BERGER vezette.

HHStA.PA. XL Interna Karton 241 Liasse II/4.

³ Protokoll der von Vertretern des k. und k. Reichskriegsministeriums und des k. und k. Ministeriums des Aeußern beschickten gemeinsamen Sitzung 28. Juni 1910.

HHStA.PA. XL Interna Karton 241 Liasse II/4.

⁴ Nr. 8278. 01. 08. 1910. illetve a közös had –és külügyminisztérium képviselői közötti 1912. október 12-i, gróf SZAPÁRY Frigyes közös külügyminisztériumi osztályfőnök elnöklete alatt tartott megbeszélés, ahol a két közös minisztérium mellett az osztrák kereskedelmi minisztérium képviselői is részt vettek.

HHStA.PA. XL Interna Karton 241 Liasse II/4.

⁵ HHStA.PA. XL Interna Karton 241 Liasse II/4.

⁶ „Weit entfernt, die absolute Notwendigkeit der Spionage zu verkennen, haben Graf KÁLNOKY, Graf GOLUCHOWSKI und Graf AEHRENTHAL sich auf den Standpunkt gestellt, daß unsere militärischen Centralbehörden den Informationsdienst durch ihre eigene Emissäre zu besorgen haben und daß weder die k. u. k. Missionen noch die k. u. k. Konsularämter in diesen Dienst einbezogen werden dürfen. Der Grund dieser Stellungnahme liegt darin, daß, wenn ein Emissär einer militärischen Centralbehörde bei der Spionage ertappt wird, hiedurch nur das betreffende Individuum compromittiert wird, während durch Feststellung der Mitwirkung einer amtlichen Person an der Organisation der Kundschaftsdienstes nicht nur die betreffende Person, sondern auch die Behörde der sie angehört, dauernd compromittiert und des Vertrauens der Auslandsbehörden verlustig wird”. („Egyáltalán nem félretéve azt, hogy a kémkedés mennyire szükségszerű, mégis KÁLNOKY, GOLUCHOWSKI és AEHRENTHAL grófok arra az álláspontra helyezkedtek, hogy katonai szervezeteink a hírszerző tevékenységüket a saját titkos megbízottaik által folytassák és ezen tevékenységbe sem a cs. és kir. diplomáciai testületeknek, sem a konzuli tisztviselőknek nem lenne szabad beleavatkoznuk. Ez az álláspont azon alapul, hogy ha egy katonai szervezet titkos megbízottjának kiletét valamely kémügyben felfedezik, ezáltal csak az adott egyén kompromittálódik, míg ha egy külügyi tisztviselőt buktatnak le, akkor nemcsak ő, hanem általa az őt alkalmazó szervezet is kompromittálódik, ami által elvesztjük a fogadó állam hivatalos szerveinek bizalmát is”).)

HHStA.PA. XL Interna Karton 241 Liasse II/4.

⁷ HHStA.PA. XL Interna Karton 241 Liasse II/4.

⁸ A kérdés valószínűleg Alfred Charles William Harmsworth, 1st Viscount NORTHCLIFFE (1865-1922) brit lapkiadóra és Sir Robert DONALD (1860-1933) brit szerkesztőre vonatkozik. NORTHCLIFFE akkoriban a Daily Mail és a Daily Mirror kiadója volt, DONALD pedig a brit kormányzati propagandáért volt felelős.

⁹ „*Schon der Gedanke, Fragen so disparater und weitreichender Natur, wie die vorliegenden, auf einem 'Wunschzettel' zusammenfassen, scheint zumindest etwas naiv. Könnten wir Fragen, wie z. B. die 'nach der gegenwärtigen politischen Lage Frankreichs, England, Amerika und Italien gegenüber' authentisch beantworten, so wäre manches Rätsel der Weltpolitik gelöst.* („Bizonyos értelemben már maga annak a gondolata is egyfajta naivitásnak tűnik, hogy olyan ellentmondásos és szerteágazó kérdéseket fogalmazzanak meg, mint az előttünk lévő 'kívánságlista'. Ha meg tudnánk válaszolni azt a kérdést, hogy 'milyen a jelenlegi politikai helyzet Franciaországban, Angliában, Amerikában és Itáliában', nos, akkor a világpolitika néhány rejtélye is megoldódna”). A berni osztrák-magyar követ jelentése a közös külügyminiszternek a svájci osztrák-magyar katonai attasénak az EVB No. 5529/I v. 28 v. M. rendelkezése alapján történt megkeresésére, 1918. április 18. Nr. 53 B.

HHStA. PA. XL Interna Karton 241 Liasse II/4.

¹⁰ „*Wie mir der Militär –Attaché mitteilte, er sich im Sinne meiner Bemerkungen seinerzeit an das Evidenzbureau gewandt –offenbar –erfolglos.* („Ahogyan a katonai attasé velem közölte, ő annak idején az észrevételeimnek megfelelő szellemben már megkereste a Nyilvántartó Irodát, a jelek szerint eredménytelenül”). A berni osztrák-magyar követ 1918. május 31-i levele a közös külügyminiszternek az EVB a svájci osztrák-magyar katonai attasé útján 1918. május 18-án megküldött kérdőívéről.

HHStA. PA. XL Interna Karton 241 Liasse II/4.

¹¹ Itt külön pontokba szedve különböző nyersanyagokra vonatkozó kérdések is szerepeltek.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

LEVÉL- IRAT- ÉS DOKUMENTUMTÁRI GYŰJTEMÉNYEK

HHStA.PA. — Haus- Hof- und Staatsarchiv Politisches Archiv [Házi- Udvari- és Állami Levéltár Politikai Archívum.]

